

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Мило Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Византолошкој институцији. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миграции у Европи 21. века : зборник радова са научној скупштини одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сјановање Рома у Србији : сјане и изазови / уредници Тибор Варади, Златко Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Животи и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Криичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зорица Несћоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске ѿвеснице / Динко Давидов</i>	97

<i>Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић</i>	105
<i>Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић</i>	121
<i>Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композитора / уредница Ивана Медић</i>	121
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)</i>	139
<i>Сини и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић</i>	177
<i>Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić</i>	185
<i>Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдејод / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	201
<i>Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић</i>	217
<i>Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић</i>	217
<i>Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пийер, Владан Јовановић</i>	233
<i>Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скупштини одржане 17. новембра 2016. / уредник Радмила Пејановић</i>	251
<i>Култура, основа државној и националној идентитету : зборник радова са научној скупштини одржане 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић</i>	269

<i>Економија : запошленост и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и јоворника</i>	<i>287</i>

Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић. – Београд : САНУ, 2018

Говорили: академик Михаило Војводић
дописни члан САНУ Љубодраг Димић
проф. др Мира Радојевић

У Београду, уторак 25. септембар у 13 часова

ПРЕБИЛОВЦИ, ЕКМЕЧИЋ

Пребиловци. После документарне емисије у којој су приказана сведочења како су у усташком налету, у при дана, на јучу Друјој раја, 1941, нестали становници тој месја, и то при четврине становништва, целе породице, како су их бацали у јаме, како су јаме после раја забјонирани, то наредби, да се сакрију кости, како су јаме одбјонирани пред јучајак верској и рађанској раја у Босни и Херцеговини, кости извађене, сјајане у сандуке, однесене у крију нове цркве и ју сахрањене, како су после тоја, одмах, јомци истих усташа цркву минирали и на рушевини ојворили дејонију за смеће, после тоја, иако сам знао за пребиловачки злочин, ледам у реч Пребиловци као у дно јахла.

На казан начин, никад довољно тачан и страшан, тада и тамо, уморено је седамдесет осам особа с презименом Екмечић. У Пребиловцима, у свом месту рођења, све је то гледао и памтио дечак са дванаест година Милорад Екмечић. Касније, у последњим деценијама прошлог века и до недавно, нико није давао велике синтезе у исто-

ријској српској науци као академик Милорад Екмечић, јединствен не само у својој генерацији. Говорио је истину. Савладао је жељу за осветом. Није ширио мржњу. Умео је да нађе праведну реч. Био је тих, прецизан и духовит. Све то у себи одједном могу да имају историчари од знаменитости и људи чија је нарав ретка.

Овакав мали оквир за сећање на човека који ми је био драг јесте мали дуг којим се отвара, данас, на једанаестој Трибини у овој години, приказ Одељења историјских наука САНУ Гласа, посвећеног академику Милораду Екмечићу.

Говориће проф. др Мира Радојевић, дописни члан Љубодраг Димић и академик Михаило Војводић, уредник *Гласа*.

(Реч уредника)

М. В.

Михаило Војводић

У СПОМЕН АКАДЕМИКУ ЕКМЕЧИЋУ

Одељење историјских наука САНУ је пре три године остало без свог драгог и цењеног члана Милорада Екмечића, а српска историјска наука без једног од својих најистакнутијих историчара. Милорад Екмечић је по много чему јединствена појава у нашој историографији. Располагање огромним фондом историјских факата проистеклих из пера домаћих и иностраних истраживача прошлости, као и из сопственог увида у разне врсте изворне грађе, и, уопште, свеобухватно познавање времена којим се бавио дало је тако богату подлогу његовом тумачењу историје да се то ретко може срести у текстовима писаца које је привлачила наведена тематика. Просто је невероватно колико наизглед ситних детаља вешто уграђених у текст обогаћује Екмечићево излагање тако да га не чине тешко разумљивим, као што би се можда очекивало, него напротив, не оставља ни мало простора за произвољне закључке читалаца. Штавише, често изненађује и увек наводи на размишљање. Најважнија Екмечићева дела показују да је отворио широке оквире да у њих смести главна питања која је изучавао из наше историје (на пример: *Устџанак у Босни 1875-1878*; *Рајини циљеви Србије 1914*; *Српски народ у Турској од средине 19. века до 1878*; *Сиварање Јуџославије 1790-1918*; *Ојледи из историје* итд., итд.). Овде сам намерно изоставио једно његово дело јер хоћу да га посебно истакнем. То је дело *Дуџо крећане од клања до орања*. Реч је о капиталном делу које је, морам

то да нагласим, на мене оставило снажан утисак. Једна права синтеза наше, и са њом увезане нове европске историје, која је доживела три издања од којих је свако било допуњено новим сазнањима, мало кога ће оставити равнодушним. Са пуно познавања крупних питања која је раније тумачио и овде вешто склопио у целину, с тим што је, како ми изгледа, део друге половине 19. века мало сажетије структурирао, сачинио је дело у коме је предочио вертикалу српске историје. У последњим одељцима изнео је судбину српског народа у унитарној и федеративној Југославији. Дело згуснуте садржине испричано јасним, разумљивим језиком, прошарано по мало заборављеним изразима, али који из његовог пера одишу новом свежином представља једно од најбољих у нашој новијој научној продукцији. Препоручио бих свакоме да се упозна са његовом садржином. Милорад Екмечић, међутим, није бежао ни од тога да успоставља непосредан однос са јавношћу јер се није уздржавао да износи бритка упозорења о савременим политичким кретањима, пре свега у нас, а и у свету. Без устручавања и околишења он је отвореним критичким оценама износио мишљење о ратним и поратним кретањима у нас и њиховим учесницима. Да ли ће се неке свидети те оцене или не, то не знамо, али смо сигурни да ће оставити на свакога дубок дојам. Награде и признања која су му додељена за живота само сведоче да је стручна јавност препознала вредности које нам је даривао.

Углед који је уживао у академским круговима, у стручној јавности, потврђује и овај зборник научних прилога који је САНУ преко свог Одељења историјских наука њему посветила а о коме ће данас говорити дописни члан САНУ Љубодраг Димић и професорка Мира Радојевић. Чини се да је на основу правог богатства факата, мишљења и тумачења у њему садржаних, ретко када одзив историчара, пре свега оних најпозванијих, био тако једнодушан у жељи да се њихови прилози нађу међу корицама зборника а који данас износимо пред вас. То је својеврсно признање нашем преминулом великану чија ће укупна научна продукција и јавно изговорене речи бити драгоцене и генерацијама које долазе.

Мира Радојевић

ПОВОДОМ СПОМЕНИЦЕ МИЛОРАДА ЕКМЕЧИЋА

Према сазнањима добрих познавалаца развоја српске историјске науке, професору Милораду Екмечићу припада мисао да историо-

графија представља „вреће свести више генерација историчара“. Написана у једном од његових научних радова пре неколико деценија, протоком времена, међутим, понављана је толико пута да је постала својеврсно „опште добро“, употребљиво у свакој прилици у којој историчари желе да нагласе како сва њихова знања и покушаји научног тумачења представљају нераскидиви процес непрекидног учења: од оних који су се историјским истраживањима бавили давно пре њих до најмлађих нараштаја и првих њихових корака у сложенем свету историје. Размишљајући у тим оквирима, можемо рећи и да су на обликовање и сазревање сваке генерације историчара вазда утицале најразличитије околности: историјске и политичке, које су им ускраћивале или допуштале научну слободу, стање друштвене свести, доминантни проблеми, чији се значај наметао при избору истраживачких тема, способност и спремност универзитетских професора да им већ на почетку школовања пренесу оно што су сами знали, учећи их притом да се све време руководе историографским методама и теже стручној култури.

Генерација историчара којој припадам студирала је крајем 70-их и почетком 80-их година, а имала срећу да јој предавања и вежбе држе професори захваљујући којима су тадашње студије историје сматране најквалитетнијим у „оној“, „великој“ југословенској држави. Одељење за историју, како је написао један новинар поводом додељивање награде проф. Бранку Петрановићу, било је тада „најјаче“ на београдском Филозофском факултету, најзначајнијој високошколској установи у земљи. Учећи на тој школи, први пут смо чули за Милорада Екмечића, у то време професора на једном другом факултету, али неког из чијих смо радова, објављених у *Историји српског народа*, најпре покушавали да разумемо босанско-херцеговачке устанке, превасходно немилосрдни утицај великих сила на социјалне побуне сељака и ослободилачке тежње малих народа. Неколико година потом, широки контекст у коме је Краљевина Србија формулисала своје ратне циљеве 1914. године, објашњен у књизи Милорада Екмечића с готово истоветним насловом, постао је основ од кога смо кретали у напору да схватимо и Први светски рат. Утицај ових књига на наше стручно сазревање неосетно је створио утисак да се њихов аутор, иако га лично нисмо знали, у извесном смислу придружио групи наших професора.

Развој југословенске кризе и навршавање седамдесетогодишњег постојања југословенске државе крајем 80-их година, током којих смо већ објављивали прве своје научне радове, са свим почетничким грешкама, подарио је онима који су се определили за проучавање Југославије и савремену националну историју две драгоцене моногра-

фије. Најпре је Бранко Петрановић објавио велику тротомну синтезу о историји Југославије од њеног настанка 1918. до 1988, а годину дана касније публикована је подједнако обимна студија Милорада Екмечића о стварању Југославије од 1790. до 1918. године. Српска историографија је тиме, управо уочи распада југословенске државне заједнице, добила до тада најпотпунија истраживања о историји југословенске идеје кроз цео XIX век и историји државе која је на њеним основама постојала у XX веку. Обе су књиге већ при објављивању дочекане као важни историографски догађаји, те се о њима тако и дискутовало. Њихов утицај не само на млађе историчаре, него и на све друге који су се научно занимали за ове или сродне теме, био је и остао немерљив, те се чинило како након њихове појаве у тумачењу ових проблема више ништа није остало исто.

Не бавећи се сада високим научним донетима, садржајем и закључцима изложеним у синтези проф. Петрановића, неопходно је рећи колико су историчари, и поред увида у дотадашње историографско стваралаштво Милорада Екмечића, били затечени несагледивим мноштвом нових чињеница које је изнео, ванредним познавањем архивских извора домаћег и страног порекла, српске, југословенске и иностране историографије, повлачењем дугих историјских вертикала, уочавањем повезаности и сличности збивања на Балкану, сагледавањем нераскидивог сплета националних и европских догађаја, указивањем на појаве социјалног карактера чији је значај често опредељивао политичка збивања. Стиче се и утисак да су сви који су читали ово дело, учећи на његовом пребогатом садржају и анализама, добро запамтили и поједине мисли, попут напред изречене. Јер, тешко да је ико заборавио да је, по речима Милорада Екмечића, на Балкану религија представљала вододелницу нација, да је национална ношња била најтежи социјални оков који је носио балкански човек или, пак, да су одлуке Првог католичког конгреса, одржаног у Загребу 1900. године, још једном јасно обележиле границу између Истока и Запада, одређујући притом колико се дубоко у балканском простору налазе жељене међе будуће хрватске, католичке државе. Подсећање на све што је у овој студији било ново и остало незаборављено обухвата сијасет других примера. Један од њих тиче се повезивања национално-револуционаре босанскохерцеговачке омладине из доба пред Први светски рат са будућим вођама социјалистичке револуције из 1941. године. Други је можда још упечатљивији, с обзиром на то да указује да су се међу младим револуционарним националистима из првих деценија XX века налазили Иво Андрић, будући дипломата и нобеловац, Мустафа Голубић, доцнији повереник Коминтерне и егзекутор по

налозима НКВ-а, Миле Будак, геноцидни идеолог усташког покрета, и Младен Стојановић, који је две деценије касније постао легендарни партизански „доктор Младен“. Изнад свега, међутим, читање ове студије пружио је прегршт доказа да је историја југословенске идеје започела давно пре стварања југословенске државе, чији настанак не може отуд бити тумачен као производ случајности већ као резултат предугог низа историјских збивања, интереса, амбиција и илузија.

После ове, објављене су и друге књиге Милорада Екмечића, укључујући и ону коју је сматрао својим животним делом, дајући јој застрашујући наслов – *Дујо крейшање између клања и орања*, јер је управо то, по његовом мишљењу, обележило националну историју у XIX и XX веку. Може се притом поставити и питање није ли он сам био доживотни заробљеник тог колико страшног толико величанственог доба, добровољно и трајно се посвећујући његовом проучавању и разумевању. Не можемо се отети ни утиску да су томе допринели духови завичајног простора, јецаји тог несрећног тла и његова нада у живот без ножа и без крви.

Напокон, и кроз ову својеврсну споменицу професора Екмечића, о којој се данас говори, кроз тридесетак различитих тема хуји неколико векова, а у њима безброј процеса, проблема, догађаја, установа и институција, знаних и заборављених личности: политичке визије војвођанских Срба, Бенко Котруљевић, Балкански ратови и улога Србије у њима, монахиње Јефимија и Евпраксија, покушај Југославије да на прелазу из 60-их у 70-е године постане део европског система безбедности, рад руског конзулата у Скадру, утицај науке на развој савременог друштва, босанско-херцеговачки устанци, историографска сазнања о националној историји после распада југословенске државе, брачне везе босанске властеле, средњовековни почeci мађаризације, которска породица Бисте, Начертаније Илије Гарашанина, одједи Наполеонових визија у књижевности, грчко-бугарски црквени спор средином XIX века, Друштво српске словесности и Матица српска у 60-им годинама XIX века, италијанизација у Трсту и околини у другој половини XIX века, Српска православна црквеношколска општина у Мостару, Балкан уочи Великог рата, Сарајевски атентат и британска штампа, однос Роберта Ситона Вотсона према српској политичкој елити, мемоари Александра Арнаутовића, шведско-српске трговинске везе и конзуларни односи почетком XX века, Владимир Ћоровић, Стенли Харт Озборн, мит о Францу Јозефу, Осман Ђикић и Гајрет, југословенско-италијански економски односи, споразум Цветковић-Мачек и децентрализација југословенске краљевине, мисија Вилијама Донована на Балкану 1941. године, тумачење црногорске историје у

радовима Милорада Екмечића, извештаји ЦК КПЈ о међунационалним односима после Другог светског рата.

О наведеним темама, наизглед изложеним без доследног проблемског или хронолошког реда, писали су махом историчари, али и историчари уметности и историчари књижевности. Осим тога, они углавном потичу са српског простора, али и из других средина, те се међу њима нашло и неколико колега из иностранства, чија научна истраживања обухватају историју српског народа у различитим временима. Генерацијски посматрано, аутори припадају нараштају који се одавно доказао у науци и чија истраживања представљају поуздан темељ будућим проучавањима, потом такозваној средњој генерацији, од које се тек очекује да напише своје најбоље радове, и, најзад, млађој, која је првим својим расправама или књигама показала несумњив истраживачки таленат, добивши тиме част да постане део овог важног зборника. Анализа објављених радова пак показује да су поједини прилози потпуно нови, а да други представљају дораду и допуну већ објављиваних, што је њиховим писцима пружио прилику да пред стручном јавношћу потврде или оспоре досадашња своја истраживања и научне погледе. С обзиром на велики временски и проблемски распон овде публикованих радова, њихово стручно вредновање далеко је од једноставног. Цитирајући још једног нашег професора, Чедомира Попова, који је такође с нама остао само у својим књигама и сачуваним сећањима, поновићемо оно што је казао на једној промоцији *Српској биографској речника*: „Није мајка родила јунака да све прочита, све зна и све разуме.“ Из тог разлога, о квалитету прилога из ове споменице боље ће говорити колеге које су истраживачки ближе појединим темама. Уколико постоји, стручна култура ширег круга колега и читалаца првенствено ће допустити да се уочи како се неко трудио више, а неко мање. Не може се говорити ни о некој складној целини, али се да закључити да је и овај зборник радова, посвећених професору Милораду Екмечићу, најпре одраз стања савремене домаће науке, независно од њених конкретних дисциплина, али и нешто далеко више: доказ немерљивог броја неистражених или недовољно проучених тема, проистеклих из богатства једне историје с којом и даље живимо, трудећи се да је схватимо и да од ње нешто научимо. Они који се не баве историјском науком могли би да кажу како је то узалудан посао, „без краја и конца“. Јер, не само што свака генерација има право да прошлост сагледава из свог доба, тумачећи је на основу већ обављених, али и савремених истраживања, него је и историјско обиље тих прошлих времена толико огромно да количина посла који историчари треба да обаве делује несавладиво. Нити, међутим, можемо одустати од тог на-

пора, нити се заваравати да ћемо икад окончати и све знати. Суочени с тим нерешивим проблемом, подстрек и утеху можемо наћи у још једној паметној мисли професора Екмечића, којој се, морам да признам, враћам увек када ми се чини да је нешто остало недовољно истражено и изанализирано: „Ако се неће све знати, више ће се видети!“ Такав је случај и са овом споменицом, будући да после њеног објављивања, надамо се, знамо бар мало више но што смо знали пре него што смо је добили. Најзад, није ли и такав њен резултат потврда да историографија заиста настаје „врећем свести више генерација“?